

Trippelbegeret fra Trålum

Marianne Eldorhagen

Fra eldre jernalder (ca. 500 f.Kr. – ca. 550 e.Kr.) er det funnet svært mye flott keramikk. Innimellom finnes noen eksemplarer som skiller seg spesielt ut som både sjeldne og litt mystiske. Trippelbegeret fra Trålum i Grimstad er et slikt et.

Trippelbeger AAM.C.30491g fra Trålum i Grimstad.

Foto: Gerd Corrigan/ KUBEN, AAm.

Et trippelbeger?

Kjært barn har mange navn, og slik er det med trippelbegrene. De kalles også for trearmet fotkar eller tredelt fotbeger. Felles for disse benevnelse-ene er det helt sentrale og spesielle trekket ved disse karene, nemlig at de består av tre små begre. Disse begrene er satt sammen. Mellom hver kopp går det en kanal. Dersom noen helte væske i begeret, ville denne strømme ut og fordele seg i hele begeret. Og vi kan regne med at noen gjorde nettopp det på Trålum i folkevandringstiden (ca. 400-550 e.Kr).

I Norge er det foreløpig bare funnet tre forhistoriske trippelbegre.¹ Disse kommer fra Hedrum i Larvik,² fra Ula ved Fredrikstad,³ samt vårt eksemplar fra Grimstad.⁴ Trippelbegrene fra Hedrum og Trålum står begge på en fot. De er påfallende like både i form og dekor. At det var kontakter mellom folk øst i Agder og i Vestfold i eldre jernalder, tyder for øvrig også funn fra både Mjølhusmoen i Froland, og Skreros og Birkeland i Birkenes på.⁵

Trålumbegeret er laget av tynt og godt brent gods, og overflaten er polert.⁶ Hele begeret er bare 9,9 cm høyt. Hver enkelt av de tre koppene er ca. 6 cm høyt og har en diameter på omtrent 5,3 cm. Selv om trippelbegrene var små av størrelse, kan de ha rommet et stort symbolsk innhold.



Hvert lille beger har to hull som leder til hver sin kanal. Gjennom disse kanalene rant væske ut i hele karet. Foto: Gerd Corrigan/ KUBEN, AAMA.

Keramikkens storhetstid

Fra eldre jernalder er det funnet svært mye fin keramikk. På 300 – og 400-tallet e.Kr. ble det produsert både kokekar og forrådskar, fine bordkar og beger. Keramikere utviklet en rekke ulike former og dekor, og perioden fremstår som en slags keramikkens storhetstid. Sør- og Sør-Vestlandet hadde pottemakere som virkelig briljerte. På Augland utenfor Kristiansand var det et keramikkverksted der det ble produsert store mengder kar av høy håndverksmessig kvalitet.⁷

På Augland produserte de for et stort marked. Keramikk herfra nådde blant annet folkene på Bringsverd i Grimstad. Skår som har blitt funnet i en grav på Bringsverd har samme sammensetning som råleira fra Augland.⁸ Karet har dermed blitt laget av leire derfra, og sannsynligheten er derfor svært stor for at karet har blitt produsert nettopp på dette pottemakersenteret. Det er for øvrig mye fin keramikk fra den østlige delen av Agder, og det har blitt foreslått at det kan ha ligget et produksjonssenter for keramikk i Fjære-området i Grimstad.⁹ Hvor trippelbeggeret fra Trålum er laget, vet vi ikke, men trolig er det laget i Norge.¹⁰ Trippelbegrene har en kompleks form og godt utført dekor, og det tilsier at de har blitt laget av svært dyktige håndverkere.¹¹

Mye av keramikken fra eldre jernalder er funnet i graver. Tidlig i jernalderen ble de brukt som gravurner, men etter hvert endret bruken seg. Karene fikk en annen rolle i gravritualene.¹² De kunne bli knust, plassert opp-ned eller bli fylt med mat og drikke. Men kar av keramikk var også i daglig bruk omkring på gårdene som kokekar og forrådskar, og det kunne bli skålt i drikkebegre av keramikk under gjestebud. Leirkar kunne lages lokalt. Mange kunne skaffe seg slike, men ikke alle kunne tilegne seg de mest spesielle kartypene.¹³ Keramikkhåndverket forsvant imidlertid i Norge omkring midten av 500-tallet e.Kr. Det skulle ta svært lang tid før det dukket opp igjen.

Graven på Trålum

På Trålum har det vært en stor gravplass, og med flere graver enn de som kan gjenfinnes i dag.¹⁴ I 1880 utførte Th. Winther arkeologiske utgravninger i Grimstad på oppdrag fra Arendals Museum.¹⁵ I beretningene sine omtaler han gårdene han gravde på som Trålum og Birketveit, men trolig omfatter utgravningene på Trålum også Fevik.¹⁶ Gravhaugen hvor Winther fant trippelbegeret kalte han haug H.¹⁷ Han målte haugen til å være 18 skritt i tverrmål, omkring 13 meter og 2-3 meter høy. Utgravningen ble faglig utført etter datidens metodikk. Dokumentasjonen fra utgravningene er selvsagt av en annen karakter enn i dag, men Winther gjorde en grundig jobb. Hans beskrivelser gjør at vi i dag kan danne oss et bilde av gravhaugens konstruksjon og bruksfaser. Trolig har det vært tre begravelser i samme haugen.¹⁸



Trippelbeger fra Hedrum.
Foto: Eirik Irgens Johnsen/ Kulturhistorisk museum, UiO.

Folket på Trålum har vendt tilbake til gravstedet i flere omganger. På bunnen av haugen omtrent i sentrum, fant Winther og hans medhjelpere en branngrav. Han beskrev et lag med delvis skjørbrrente steiner i en steins høyde, og de lå i et lag med kull og aske.¹⁹ I dette laget under steinene lå det en korsformet spenne.²⁰ Dette er en draktspenne, og det var dermed trolig en kvinne som ble begravd i det som kan forstås som den første graven. Over dette steinlaget beskrev Winther at det var sand.²¹ I dette sandlaget fant de «en stor hob brændte ben», kitt fra et tre- eller neverkar, og ulike skår fra leirkar.²² Blant disse var trippelbegeret. En person var dermed gravlagt i sandlaget. Folket på Trålum gjenbrakte graven minst en gang til. Helt øverst i haugen fant Winther nok en branngrav, men han nevner ingen funn i tilknytning til de brente beina.²³ Det er godt mulig at det var flere gjenstander og graver i gravhaugen som ikke ble funnet av Winther og hans medhjelpere, men svaret på det vil vi nok aldri få.

Trippelbegre som kartype er ikke lett å datere ettersom det er funnet så få eksemplarer. Begeret fra Hedrum gir ikke mye drahjelp i så måte, ettersom det er funnet uten daterbar kontekst,²⁴ men arkeologen Johs. Bøe har foreslått en datering til sent 300-tallet e.Kr. for Trålumbegret.²⁵ Arkeologen Elisabeth Skjelsvik har foreslått en datering til første halvdel av 500-tallet e.Kr.²⁶ Som nevnt tidligere var trippelbegeret plassert over en annen grav som inneholdt en korsformet spenne. Disse spennene ble sannsynligvis ikke tatt i bruk før ca. 400 e.Kr.²⁷ En datering innen folkevandringstiden (ca. 400-550 e.Kr.) er derfor sannsynlig. Videre undersøkelser av materialet Winther samlet inn, kan potensielt bidra til å belyse dette. Det har for øvrig vært gjort forsøk på å gjenfinne gravene Winther undersøkte, men uten å lykkes.²⁸

Den viktige drikken

Den tidligere nevnte Johs. Bøe gjorde tidlig på 1900-tallet et stort studium av den norske keramikken fra jernalderen, og han tolket trippelbegrenene til å være brukt til en «drikkeskikk».²⁹

Både gjestebud og drikkeskikk var viktige tradisjoner for eliten i eldre jernalder, og det hadde en sosial funksjon i samfunnet. Det var en måte å inngå eller opprettholde posisjon, lederskap og allianser. Arkeologen Christian L. Rødsrud har analysert sammensetningen av keramikk i østnorske graver, og han sammenligner oppsettingen av sett med kar i graver med en oppdekning til gjestebud.³⁰ Han argumenterer for at skikken som ble praktisert i hallen gjenspeiles i gravseremonien.

Å dele drikke i et gjestebud var samlende, og flotte kar kunne være en måte å vise seg frem på. Både Bøe og Rødsrud knytter trippelbegre til drikkeritualer.³¹ I henhold til Rødsrud var et trippelbeger en spesielt sterkt, symbolsk ladet gjenstand ved begravelser.³² De var viktige både sosialt og

religiøs.³³ Han mener de hadde samlende egenskaper gjennom det å dele drikke, og at de bevisst ble brukt i gravseremonier på grunn av deres sjeldne form.³⁴ Disse begrene skilte seg ut, og dermed var de også med på å markere familiens fremtredende posisjon i samfunnet.³⁵

Kombinasjoner av tallet tre går ofte igjen i antallet kar i graver.³⁶ På trippelbegeret fra Trålum er det ikke bare tre sammensatte begre. Ser du godt etter, vil du se at det også er tre horisontale linjer som løper rundt hvert beger. Tilfeldig? Kanskje, men kombinasjoner av tallet tre, trilling-grupperinger og treenigheter er godt kjent fra forhistorien.³⁷ Rødsrud argumenterer for at trippelbegrene fra eldre jernalder forholdt seg til en slik symbolisme som var forbundet med datidens myter og verdensforståelse.³⁸ Da begrene ble brukt i ritualer, minnet de deltakerne om meningsinnholdet. Roten til troen på at «alle gode ting er tre», går langt, langt tilbake.³⁹

Trippelbegeret på Trålum ble sist brukt i en seremoni på gravstedet. Der ble det plassert i sanden sammen med flere kar. De andre karene utgjorde serveringssett godt egnet for gilder eller andre tilstelninger.⁴⁰ Hvis vi følger Rødsruds tolkninger, minnet trippelbegeret de tilstedeværende om det guddommelige meningsinnholdet i tallet tre, om den hellige drikken begeret inneholdt, og drikkingen fra trippelbegeret hadde en samlende effekt i en tid da sosiale og politiske allianser måtte stabiliseres etter en viktig persons dødsfall.⁴¹ Også hadde de kanskje ikke et sånt flott trippelbeger borte på Bringsverd?



Detalj av dekoren på trippelbegeret fra Trålum.

Foto: Gerd Corrigan/ KUBEN, AAmA.

Noter

- 1 Rødstrud 2012b: 42
- 2 C21408
- 3 C29860b
- 4 AAM.C.30491g
- 5 Bøe 1931: 229; Magnus 1975: 60; Glørstad 2014: 50
- 6 Skjelsvik 1965: 251
- 7 Rolfsen 1980
- 8 Hultgreen 1986
- 9 Bøe 1931: 231
- 10 Bøe 1931: 130
- 11 Rødstrud 2012b: 49
- 12 Rødstrud 2012a
- 13 Rødstrud 2012a: 169
- 14 Larsen og Sollund 2002: 8-10
- 15 Winther 1881. Dette var før øvrig før Lov om kulturminner ble vedtatt, og på det tidspunktet var ikke gravene fredet slik de er i dag. Det tidligere Arendals museum er i dag KUBEN.
- 16 Larsen og Sollund 2002: 7-9. Som Trålum og Fevik menes her området ved, og i, Fevikparken, dvs. gårdene Trålum øvre og Trålum nedre, Fevik og Fevikmoen. Jeg har valgt å ikke gå dypere inn i gårdsnavn- og plasseringsproblematikk, da dette ikke er vesentlig for denne artikkelen. Jeg har valgt å bruke navnet Trålum iht. Th. Winters beskrivelser og senere arkeologisk litteratur.
- 17 Winther 1881
- 18 Skjelsvik 1965: 251
- 19 Winther 1881: 108
- 20 Ibid.
- 21 Winther 1881: 106
- 22 Ibid.
- 23 Winther 1881: 108
- 24 Rødstrud 2012b: 44
- 25 Bøe 1931: 130
- 26 Skjelsvik 1965: 251
- 27 Magnus 1975: 128
- 28 Skjelsvik 1965: 254; Larsen og Sollund 2002: 15
- 29 Bøe 1931: 130
- 30 Rødstrud 2012a
- 31 Bøe 1931: 130; Rødstrud 2012b: 41
- 32 Rødstrud 2012b: 48
- 33 Rødstrud 2012b
- 34 Ibid.
- 35 Rødstrud 2012a: 169
- 36 Rødstrud 2012a; Rødstrud, 2012b: 44. Rødstrud påpeker også at det er andre kombinasjoner som er vanlige.
- 37 Rødstrud 2012b: 43-44, 49
- 38 Rødstrud 2012b: 43-44
- 39 Ibid.
- 40 Rødstrud 2012b: 44
- 41 Rødstrud 2012b: 45-46

Litteraturliste

- Bøe, Johs. (1931). *Jernalderens keramikk i Norge* (Bergen museums skrifter 14). Bergen.
- Glørstad, Zanette T. (2014). Gravskikk og rituell praksis i jernalderen i Setesdal. I L. Jansen, I. Paulsen og N.O. Sundet (Red.), *Spor i Setesdalsjord*. (s. 43-53). Tvedestrand: Bokbyen forlag.
- Hulthén, Birgitta (1986). En keramisk «industrianläggning» från romersk järnålder på Augland, Kristiansand, Vest-Agder fylke i Syd-Norge. Keramikproduktionen. *Årbok Universitetets Oldsaksamling, 1984/1985*, 59-86.
- Larsen, Jan Henning og Sollund, May-Liss Bøe (2002). Gravfeltet i Fevikparken, Grimstad. *Agder historielag Årsskrift nr. 78*, 7-24.
- Magnus, Bente (1975). *Krosshaugfunnet. Et forsøk på kronologisk og stilhistorisk plassering i det 5.årh.* (Stavanger museums skrifter 9). Stavanger.
- Rolfsen, Perry (1980). Et pottemakerverksted fra romertiden. I Ø. K. Johansen (Red.), *Festskrift til Sverre Marstrander på 70årsdagen* (Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke. Nr. 3) (s. 15-20). Oslo: Universitetets Oldsaksamling.
- Rødstrud, Christian Løchsen. (2012a). *I liv og død: keramikkenes sosiale kronologi i eldre jernalder* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Oslo, Oslo.
- Rødstrud, Christian Løchsen. (2012b). What can a little bird tell if all good things come in threes? Triple cups and bird-shaped pottery as representations of ritualized feasting goods. I R. Berge, M.E. Jasinski og K. Sognnes (Red.), *N-TAG TEN: Proceedings of the 10th Nordic TAG conference at Stiklestad, Norway 2009* (BAR International series 2399) (s. 41-52). Oxford: Archaeopress.
- Skjelsvik, Elisabeth. (1965). Katalog over Aust-Agder-Museets – tidligere Arendals Museum – samling av oldsaker. C. 30250-30573. *Årbok Universitetets Oldsaksamling, 1962*, 178-282.
- Winther, Th. (1881). Undersøkelser i Nedenæs amt i 1880. *Foreningen til Norske Fortidsmindesterkers bevaring. Aarsberetning for 1880*, 88-112.